

HİNDİSTAN'DA İLK TÜRK-İSLÂM NİŞÂNESİ: DELHİ KUTUB KÜLLİYESİ

THE FIRST TURKISH-ISLAMIC MARK IN INDIA: DELHI QUTB COMPLEX

Fadime ÖZLER KAYA*

ÖZ

İslâm mimarisi yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda ve çeşitli bölgelerde gelişen geniş bir stil yelpazesini kapsamaktadır. Hindistan Yarımadası İslâm sanatı ve mimarisinin en önemli eserlerinden bazıları barındırmaktadır. Hindistan'da İslâm mimarisine ait ilk eserler Delhi Türk Sultanlığı döneminde inşa edilmiştir. Kutub Külliyesi içerisinde; Kuvvetü'l İslâm Camii, Kutub Minâr, Ala-i Minâr, İltutmuş Türbesi, Alâeddin Halacî Medresesi, Alâeddin Halacî Türbesi, Ala-i Dervaza bulunmaktadır. Külliye, 1993 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer almaktadır. Hint-İslâm mimarisi ilk olarak Kutub Külliyesi'nde ortaya çıkmıştır. Yapının çoğu şu anda harap halde olsa da mevcut kalıntılar, tarihi açıdan önemli olan bu külliye'nin geçmişteki ihtişamına dair ipuçları vermektedir. Külliye, İslâm'ın öğretilerine uygun bir şekilde hem dini hayata hitap ederken hem de sosyal alanda gösterdiği etkinlikle, gayrimüslim efkarıumumiyesinin “yakıp yıkma/talan/ yağma” gibi yanlış bir yerde konumlanan algılarını ortadan kaldırmış; İslâm'ın yaşatma, imar etme, üretme, güzelleştirme ve insana verdiği değer başta olmak üzere diğer ahlaki normlarını Türklerin eliyle Hindistan'da asırlar boyunca temsil etmiştir. Günümüzde ise farklı inanç ve milliyete sahip pek çok insanın ziyaretgâhı olarak bu misyonunu zihinlerde devam ettirmektedir. Kutub Külliyesi ile ilgili olarak ülkemizde yapılan bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Araştırmanın konusunu; Kutub Külliyesi'nde bulunan Delhi Türk Sultanlığı dönemi mimari eserleri oluşturmaktadır. Bu çalışmayla, detaylı bir saha araştırması yapıldıktan sonra külliye'nin vaziyet planı çıkarılmış, mevcut eserlerin planları çizilmiş, güncel fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Türk-İslâm tarihi ve sanatı açısından önemli bir yere sahip olan ve günümüzde ciddi bir yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Delhi-Türk Sultanlığı üzerine yapılacak benzer çalışmalara ışık tutması öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Delhi-Türk Sultanlığı, Hind-İslâm Sanatı, Kutbüddin Aybek, Kutub Külliyesi, Kutub Minâr.

* Dr. Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Kayseri.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9241-9874> ♦ E-mail: fozler@erciyes.edu.tr

ABSTRACT

Islamic architecture encompasses a wide range of styles that developed in different geographies and regions over the centuries. The Indian subcontinent (the area covered by today's Pakistan, India, Bangladesh, parts of Afghanistan, Ladakh, Assam and Kashmir) is home to some of the most important works of Islamic art and architecture. Indo-Islamic architecture is essentially a combination of the architecture of two periods, the Delhi Turkish Sultanate (1206-1526) and the Mughal Dynasty (1526-1858). Turkish dynasties left behind many architectural works such as mosques, madrasahs, palaces, forts, inns and mausoleums in the Indian subcontinent. The first works of Islamic architecture in India were built during the Delhi Turkish Sultanate period. Inside the Qutb Complex; The Qutub Minar, Ala-i Minar, Iltutmish Tomb, Alaeddin Halaci Madrasa, Alaeddin Halaci Tomb, Ala-i Dervaza are located. A small palace, a mosque and the Tomb of Imam Zamin built during the Mughal period as well as the Iron Pillar of Delhi, Major Smith Dome, Sanderson Sundial are other works in the complex. The structure has been on the UNESCO World Heritage List since 1993. Indo-Islamic architecture first emerged in the Qutub Complex. The complex is not only the symbol of the domination of Aybek and his state, but also gained importance as the first concrete presence of Islam in India. The materials, construction techniques and decorative elements used in the construction of all individual structures, especially the Qutub Minar, together with the Turkish Sultanate of Delhi; It set an example for the Turks who ruled India after them, and especially for the Mughals, who brought the development of architecture to an important level in the history of India and the world. Although most of the structure is now in ruins, the existing ruins provide clues about the past magnificence of this historically important complex. The complex, while addressing both religious life in accordance with the teachings of Islam and with its activity in the social field, eliminated the misplaced perceptions of the non-Muslim public opinion such as "destruction/plunder/looting"; it represented Islam's moral norms of sustaining, developing, producing, beautifying and valuing people, primarily through the Turks, in India for centuries. Today, it continues this mission in the minds of many people of different beliefs and nationalities as a place of visit. There are almost no scientific studies conducted in our country on the Qutb Complex. The subject of the research is the architectural works of the Delhi Turkish Sultanate period in the Qutb Complex. In this study, after a detailed field research, the site plan of the complex was drawn, plans of the existing works were drawn, and current photographs were taken and documented. It was aimed to pass on these works, which have an important place in terms of Turkish-Islamic history and art and are currently in serious danger of extinction, to future generations. It is envisaged that it will shed light on similar studies to be conducted on the Delhi-Turkish Sultanate.

Keywords: *Delhi Turkish Sultanate, Indian-Islamic Art, Qutb-al-din Aybek, Qutb Complex, Qutb Minar.*

Giriş

Hindistan’da medeniyetin tarihi MÖ 5000 ile 7000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Asırları aşan bilgi ve beceriye sahip sanatlarını sürekli geliştirerek kıtalara yayan Türkler, Pamir ve Hindukuş Dağlarını geçip tarihin farklı dönemlerinde Hindistan’da da boy göstermişlerdir. Tarih öncesi dönemlerde Türklerin Hindistan’a gelerek Hint kültürünü etkiledikleri ve Hindistan’ın kuzeyi başta olmak üzere pek çok bölgede varlık gösterdikleri bilinmektedir.¹ MÖ III. bin yılda Dravitlerin, MÖ VIII. yüzyılda Subarların yerleşim ve yaşam kültürlerinin ortaya koyduğu veriler ile MÖ 1700-1500 yılları arasında “Mohejo-daro” ve “Harappa”da gelişmiş bir uygarlık düzeyine sahip iki önemli yerleşim yerinde elde edilen heykelciklerin Türk sanat anlayışından izler taşıması², Türklerin tarih öncesi dönemlerden beri bu bölgedeki etkinliklerine dair önemli ipuçları vermektedir. Sakalar, Gurlular, Kuşanlar ve özellikle Ak Hunlar³ Hindistan’da etkin bir rol oynamıştır. Müslüman Türklerin ise Hindistan’a girişi Gazneliler Devleti (955-1187) dönemine rastlamaktadır.⁴ İslâm dini, Aşağı İndus Vadisine ilk olarak Emevî halifelerinin Arap valileri zamanında girmiştir.⁵ Bu dönemde Arap valiler aracılığıyla İndus bölgesinde etkisini göstermeye başlayan ancak kuzey kesimlere doğru yayılma olanağı bulamayan İslâm dini, Gazneliler ile birlikte buradaki nüfuzunu da arttırmıştır.⁶ Müslüman Türklerin Hindistan içlerine bütün ağırlıkları ile girmeleri, Gaznelilerin güneye doğru büyümesi sonucunda gerçekleşmiştir.⁷ Bu süreç X. asrın sonunda Gazne ordularının Pencap’ı ve Hindistan’ın kuzey bölgelerini zapt etmesi ile başlamıştır.⁸ Gazneliler Pencap’ı alarak burayı Hindistan’daki daimî üsleri yapmışlardır. İktidarlarının sonuna doğru ise merkezleri Lahor olmuştur.⁹ Gazneli Mahmud’un Pencap’a hâkim olmasıyla Türk sanatı da Hindistan’da ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁰ 1173 yılından itibaren Gurlular egemenliği ele geçirerek fütihat faaliyetlerine devam etmişlerdir. Gurlulara bağlı olarak Hindistan’da fetihlerde bulunan Türk komutan Kutbüddin Aybek (Kutbeddin Aybeg-Kutbeddin Aybey) 1206 yılında Delhi Türk Sultanlığını kurmuş, sultanlık çeşitli Türk hanedan ve ailelerinin yönetiminde XVI. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür.¹¹ Hindistan’daki İslâmi yönetimin kökeni, Arap tüccarların Hindistan’ın batı kıyılarına ilk geldiği VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Sind (İndus) vadisinde kurulan en erken İslâm şehirleri Banbhore ve Man-

1 Bayur, 1987, 8-9.

2 Bayur, 1987, 8.

3 Galib ve Gömeç, 2013, 9-22.

4 Macun, 1990, 347-359.

5 Merçil, 2006, 22.

6 Öztuna, 1996, 824.

7 Kortel, 2006, 2.

8 Migeon ve Toprak, 1943, 17.

9 Merçil, 2006, 22.

10 Aslanapa, 2019, 57.

11 Brend, 1991, 200.

surat'dır.¹² Günümüzde Pakistan'ın Sind kentindeki Tatta (Thatta) yakınlarında bulunan Banbhore'deki surlarla çevrili şehrin yapımına İslâm'ın doğuşundan kısa bir süre sonra başlanıldığı ve buranın Güney Asya'daki en eski Arap yerleşimi olduğu tahmin edilmektedir.¹³ Ancak düzenli bir yönetimin Gurî Sultanı Muizzüddin Muhammed b. Sâm (1173-1206) tarafından "Delhi Türk Sultanlığı" adı altında ilk kez kurulması, XII. yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır. Bununla birlikte, Hindistan'daki fetih hareketlerini yöneten ilk komutan Kutbüddin Aybek (1206-1210) zamanında Delhi ve Lahor önemli kentler olmak üzere Delhi Türk Sultanlığı tam anlamıyla kurulmuştur. Delhi Türk Sultanlığı hem İslâmiyet'in hem de Türk-İslâm mefhumuna ait kültürel öğelerin Hindistan'da etkili bir uygulayıcısı olmuştur.¹⁴ Sultanlık, saltanatı birbirini takip eden beş hanedandan oluşmaktadır: Köle Sultanlar (1206-1290), Halaciler (1290-1320), Tuğluklar (1320-1414), Seyyidiler (1414-1451), Lûdiler (1451-1526) ve Suriler (1540-1555). Timur'un Tuğlukları yenmesi ile (1398) Delhi'deki Türk Sultanlığı sarsılmış, bu olaydan kısa bir süre sonra Timur'un desteklediği Seyyidiler başa geçmiştir. Daha sonra Seyyidilerin yerini alan Lûdilerin Bâbürlülere yenilmesiyle Delhi Türk Sultanlığı Bâbürlü toprağı haline gelmiştir. Böylece Hint alt kıtasında Türklerin yaklaşık olarak sekiz asırlık baskın bir hakimiyeti söz konusu olmuştur. Ayrıca Bâbürlü Devleti (1526-1858) dışında irili ufaklı Türk hanedanlarının da Hindistan'ın farklı bölgelerinde hakimiyet kurdukları görülmüştür.¹⁵

İslâm mimarisi yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda ve çeşitli bölgelerde gelişen geniş bir stil yelpazesini kapsamaktadır. Hindistan Yarımadası (bugünkü Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Afganistan'ın bir kısmı, Ladakh, Assam ve Keşmir'in kapsadığı bölge), İslâm sanatı ve mimarisinin en önemli eserlerinden bazılarını barındırmaktadır. Hint-İslâm mimarisi; esas itibarı ile Delhi Türk Sultanlığı (1206-1526) ve Bâbürlü Hanedanlığı (1526-1858) olmak üzere iki dönem mimarisinin birleşiminden oluşmaktadır. Türk sülaleleri Hint alt kıtasında camiler, medreseler, saraylar, kaleler, hanlar, türbeler gibi birçok mimari eser bırakmışlardır. Türkistan'dan gelen sanatkârlarla beraber yerli ustaların çalışması suretiyle vücuda gelen bu eserler, Türkistan sanatı ile Hint sanatının Jaina üslûbunun karışımı sonucu oluşan yeni bir karakter iktisap etmiştir. Hint sanatının yeni bir devrini teşkil eden bu sanat, -Türk sanatının tesiri altında kaldığından- Mısır'daki Türk eserleri gibi Türk sanatının bir şubesi gibi düşünülüp Türk-Hint sanatı şeklinde ifade edilmektedir. Mamafih Avrupa sanat tarihçileri ise bu dönemi Hint sanatının İslâm devri olarak tasnif etmektedirler.¹⁶ Birçok devlet, hanedan, beylik ve emirlik döneminde gelişme göstererek yoğrulan Türk-İslâm sanatı; Delhi Türk Sultanlığından önemli ölçüde etkilenen Bâbürlülerle birlikte kayda değer bir düzeye ulaşmıştır. Delhi Türk Sultanlığı döneminde inşa edilen Kutub Külliyesi ise Türk sanatının coğrafyadan bağımsız olarak, etki alanının Hindistan'daki önemli bir örneğini temsil etmektedir.

12 Vaughan, 2000, 454.

13 Michell ve Zebrowski, 2008, 5.

14 Şahin, 2018, 127-142.

15 Merçil, 2006, 323-351.

16 Arseven, 1956, 63.

Delhi Kutub Külliyesi ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen ağırlığın yurt içinden ziyade yurt dışında olduğu görülmektedir. Bununla beraber yurt dışındaki çalışmaların odak noktasını Hint-İslâm mimarisi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ise aksine çıkış noktası Hint sanatının etkisinin göz ardı edilmeyip çok fazla değinilmeyen Türk-İslâm sanatı vurgusudur. Yapılan çalışmalara bakıldığında en kapsamlı çalışmalardan biri 1847 yılına tarihlenen Sayyed Ahmad Khan’ın “Âsârü’s-Sanâdîd” adlı eseridir. Çalışmada Kutub Külliyesi’nin detaylı bir şekilde incelendiği, özellikle o dönem imkanları dahilinde külliye de yer alan kitabelerinin teleskop yardımı ile okunmaya çalışıldığı ve bunların çoğunun yanlış yerleştirilme sonucu okunamadığı yazar tarafından dile getirilmektedir. Bir diğer önemli çalışma J. A. Page’nin 1998 tarihli “An Historical Memoir on the Qutb: Delhi” adlı çalışmasıdır. Bu çalışma külliye yi birçok yönü ile ele almış, çalışmada yapıların planları detaylı bir şekilde çizilmiş yapılarda yer alan kitabeler “Âsârü’s-Sanâdîd” ışığında değerlendirilmiştir. Her iki kapsamlı eserde de İltutmuş Türbesi’nde yer alan kitabelere yer verilmemiştir. Diğer bir çalışma ise Catherine B. Asher’in “Delhi’s Qutb Complex: The Minar, Mosque and Mehrauli” adlı eseridir. Bu çalışma Mehrauli bölgesi ve Kutub Külliyesi’nin tarihini ve mimarisini detaylı bir şekilde incelemektedir. Sonia Nasir Khan ve Muhammad Ahsan Bilal tarafından yazılan “The Architecture Plan of Qutb Complex (Delhi and Its Decoration Analysis)” makalede Kutub Külliyesi’nin mimari planı ve süslemeleri analiz edilerek İslâm mimarisinin Hindistan’daki erken dönem gelişimi incelenmektedir. Sâbir Mahmûd Sellûm, Mu’tasım Mâlik Avd ve İbrahim Hüseyin el-Cebbûrî tarafından yayımlanan “Architectural History in India (Qutb Minar Mosque as a Case Study)” adlı makalede Kuvvetü’l-İslâm Camii ele alınarak XII. yüzyılda Hindistan’daki İslâm mimarisinin gelişimi incelenmektedir. Türkiye’de ise konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında Engin Beksaç öne çıkmaktadır. Engin Beksaç tarafından Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan “Kutub Minâr” başlıklı maddesi, yapılacak çalışmalara yol gösterici nitelikte olup, Kutub Minâr’ın yapılış amacı, tarihi ve mimari özellikleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Suut Kemal Yetkin’in “İslam Mimarisi” ile Oktay Aslanapa’nın “Türk Sanatı” adlı çalışmalarında külliye hakkında kısaca bilgiler verilmektedir.

Bu araştırmada, tüm yapılarıyla günümüze kadar ulaşmamış olsa da içinde Kutub Minâr gibi bir şaheser bulunan Kutub Külliyesi’nde; Delhi Türk Sultanlığının Hindistan’daki ilk eserleri mimari ve süsleme özellikleri bakımından incelenmiş, mevcut eserler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Külliye nin vaziyet planı çıkarılmış, mevcut eserlerin mimari planları çizilmiştir. Ayrıca yapıda yer alan yazıtların birçoğu okunmaya çalışılmış, özellikle İltutmuş Türbesi’nde yer alan ve daha önce okunamayan yazıtların büyük bir çoğunluğu okunmuştur. Bu çalışma ile Türk-İslâm sanatı açısından önemli bir yere sahip olan ve günümüzde ciddi bir yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır.

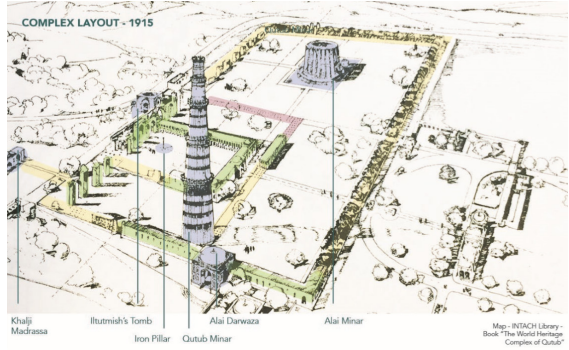
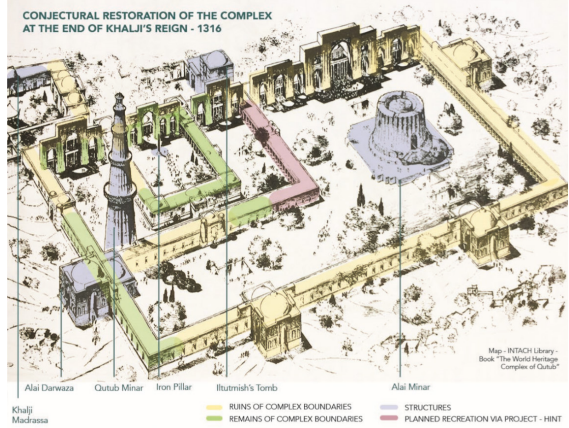
1. Kutub Külliyesi

Delhi şehrinin Mehrauli bölgesinde Kale-i Rai Pithora/Lâl Kot içerisinde bulunan Kutub Külliyesi; Delhi Türk Sultanlığının ilk yerleşim yeri olmasının yanında, Kut-

büddin Aybek'in idari bölgelerini oluşturarak ikametgâhını kurduğu önemli bir bölgedir. Külliye, dik-dörtgen bir şemaya sahip olup; alan dıştan yaklaşık olarak 235 m. (kuzey-güney) x155 m. (doğu-batı) ölçülerindedir. Külliye'nin orijinalinde kuzey ve güneyde birer, doğuda da iki adet olmak üzere dört anıtsal kapısı bulunmaktayken¹⁷ günümüzde yalnızca güneydeki kapı yani Alâ-i Dervaza ayakta kalmıştır (Görsel: 1-2). Kutub Külliyesi esas olarak bir cami ve bir dizi revaklı bölüm içinde yer alan iki minareden oluşmaktadır. Kuvvetü'l-İslâm Camii, külliye'nin güneybatı köşesini kaplamaktadır. Kutub Minâr (minaresi) külliye'nin güneydoğu kesiminde caminin güneyinde yer almaktadır. Tamamlanamamış Alâ-i Minâr ise, külliye'nin kuzeydoğu kesiminde yer almaktadır. Kutub Külliyesi içerisinde, Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin kuzeybatı köşesinin hemen dışında, caminin batı duvarının ortasında, İltutmuş (1211-1236)'ın Kuvvetü'l-İslâm Camii'ne yaptırdığı eklemelerin hemen devamında kendi türbesi yer almaktadır. Caminin güneybatı duvarının devamında ise Alâeddin Halacî (1296-1316)'nin medresesi ve türbesi bulunmaktadır. Bu yapılara ek olarak, külliye ayrıca birkaç küçük eser daha içermektedir: Bâbürlül döneminde inşa edilen küçük bir saray ve cami ile İmam Zâmin Türbesi, Demir Sütunu, Binbaşı Smith Kümbeti ve Sanderson Güneş Saati (Görsel: 3-4-5). Yapı 1993 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer almaktadır¹⁸.

1.1. Alâ-i Dervaza

Alâ-i Dervaza, Kutub Minâr'ın güneybatısında yer almaktadır. Kapının doğu, kuzey ve güney kemerleri üzerindeki kitabelerden 7 Mart 1311 (h. 710) tarihinde Ebu'l

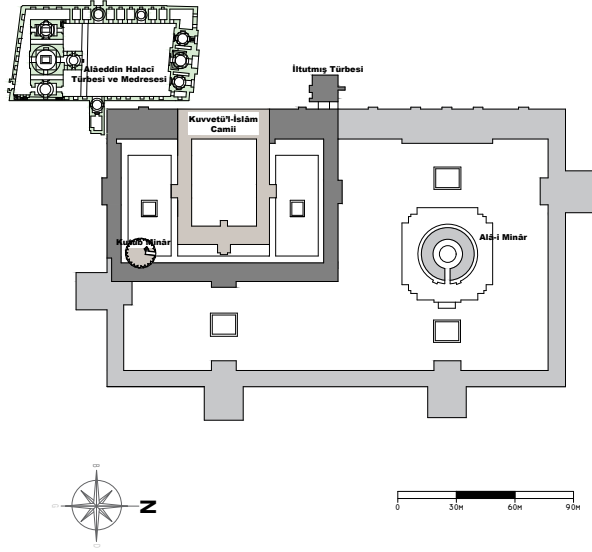

Görsel: 1-2 Kutub Külliyesi Vaziyet Planı (Ashish-dubey. 2024)

¹⁷ Page, 1998.

¹⁸ Ramos, Casarin, Algeri, Lourenço ve Modena, 2006, 633-640.

Görsel: 3
Kutub Külliyesi
Vaziyet Planı
(Özler Kaya, 2024)

Görsel: 4-5 Kutub Külliyesi Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Muzaffer Muhammed Şah (Alâeddin Halacî) tarafından tamamlandığı öğrenilmektedir.¹⁹ Yazıtların büyük bir kısmı silinmiştir ve bunların okunuşları Âsârü's-Sanâid'in sonunda bulunan kopyalara dayanmaktadır.²⁰ Buna göre kemerlerin okunabilen diğer kısımlarında İsrâ Sûresi, Âl-i İmrân Sûresi, Tevbe Sûresi ve Hz. Muhammed'in hadislerine atfen mescit inşa etmenin faziletlerinin yer aldığı, yapının Kâbe ile özdeşleştirilip yüceltici sıfatlarla tavsif edildiği, çoğunlukla da bazı peygamberlerle Büyük İskender'in özelliklerine sahip olduğu belirtilen Alâeddin Halacî için dini/dünyevi övgü, hayırseverlik, kahramanlık ve dua sözlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Görsel: 6-7-8).

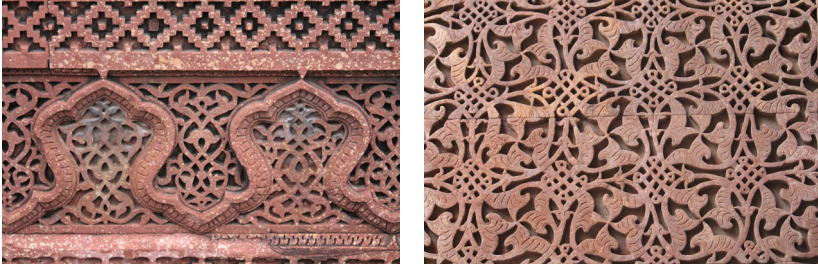
¹⁹ Page, 1998, 34.

²⁰ Sayyed Ahmad Khan, 1847, 203.

Görsel: 6-7-8 Alâ-i Dervaza Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Alâ-i Dervaza, kare planlı (17.2 x 17.2 m), merdivenlerle çıkılan yüksek bir girişi olan, dört yönde at nalı şeklindeki kemerlere dayanmış giriş açıklıkları bulunan, üzeri merkezi basık bir kubbeyle örtülü anıtsal bir kapıdır. Kırmızı kumtaşı ile beyaz mermerin bir arada kullanıldığı erken örneklerden biri olan kapının kubbe hariç dış cephe ve iç mekân tüm duvar yüzeyleri; oyma tekniği ile oluşturulmuş iç içe geçmiş kare ve sekizgenlerden oluşan çokgenler ile altıgenler ve altı kollu yıldızlardan oluşan farklı geometrik desenler, palmet ve rumi gibi klasik motiflerden oluşan stilize bitkisel motifler, nesih karakterli hüsnühat yazılarıyla ve yoğun arabesk desenlerle süslenmiştir. At nalı kemerler alt tarafta lotus tomurcuğu saçaklarla süslenmiştir. Kemerlerin iç kısımları tonoz yüzeylerinde ise Mühr-i Süleyman’lar dikkat çekicidir. Ters düz sıralı palmet dizileri içlerinde yine palmet ve rumilerle doldurulmuş, hemen üzerlerinde yer alan geniş bordürde baklava dilimleri mevcuttur. Alâ-i Dervaza, Türkistan geleneklerine bağlı kalınarak Hint sanatının etkilerini de görmeye başladığımız en önemli yapılardan biridir (Görsel: 9-10-11-12).

Görsel: 9-10 Alâ-i Dervaza Süsleme Detayları (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 11-12 Alâ-i Dervaza Süsleme Detayları (Özler Kaya, 2023)

1.2. Kuvvetü’l-İslâm (Kutbü’l-İslâm) Camii

Hindistan’ın ilk camisi “İslâm’ın Gücü” anlamına gelen Kuvvetü’l-İslâm Camii; Kutbüddin Aybek tarafından Rai Pithora’ya karşı kazandığı zafer için yaptırılmıştır. İnşasına 1192’de başlanan yapı 1198’de tamamlanmıştır. Kutbüddin Aybek caminin yanına 1199’da kırmızı kumtaşından, yaklaşık olarak 73 m uzunluğunda dünyanın en yüksek minaresi olan Kutub Minâr’ı yaptırmıştır.²¹ İltutmış (1211-1236), Kutbüddin Aybek’ten sonra caminin doğuya doğru genişletilmesini emretmiş ve bu da caminin boyutunu neredeyse iki katına çıkarmıştır. Tasarım sürekliliği ve simetri korunarak kuzey ve güney taraflarına iki adet revak duvarı eklenmiştir. İltutmış ayrıca Kutub Minâr’a üç kat daha ekletmiş ve üzerine bir kubbe koydurmuştur²². Saltanatı İltutmış’tan devralan Alâeddin Halacî bölgenin artan Müslüman nüfusunu barındırmak için caminin boyutunu üç katına çıkarmıştır. Sultan Halacî caminin güney ucuna Alâ-i Dervaza’yı da ekletmiştir. Halacî bu cami uzantısına ikisi doğu duvarında, biri kuzey duvarında olmak üzere üç kapı daha ekletmiştir. Halacî, mevcut Kutub Minâr’dan daha büyük bir minare inşa ettirmeye karar vermiştir. Bu yeni minare Alâ-i Minâr, Kutub Külliyesi’nin kuzeydoğu kısmına yerleştirilmiş; ancak bu minarenin yapımının ilk aşamasında Halacî’nin ani ölümü üzerine çalışmalar durdurulmuştur. Camiye son genişletme Tuğluklar döneminde, esas olarak Kutub Minâr’a beşinci ve altıncı katları ekleyen Fîrûz Şah Tuğluk (1351-1388) tarafından yapılmıştır. Tuğlukların yerini daha sonra Timurlular almıştır. Timurlular ve Bâbürlüler döneminde camiye herhangi bir ekleme yapılmamıştır²³ (Görsel: 13-14).

Görsel: 13-14 Kuvvetü’l-İslâm Camii Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Kutub Külliyesi bünyesinde, Delhi Sultanlığından çok önce gelen medeniyetlerin kalıntıları taşınmaktadır. Kuvvetü’l-İslâm Camii’nin inşasında, komşu bölgelerdeki Hindu ve Jainist tapınaklarından devşirme malzemeler kullanıldığı birinci doğu kapısının iç lentosunda bulunan Arapça kitabelerden öğrenilmektedir: “*Bu kale ve bu cami h. 587 (m. 1191-1192) yılının aylarında, ordunun büyük ve şanlı komutanı olan Emir Kutbüd-*

21 Aslanapa, 2019, 57.

22 Page, 1998.

23 Vaughan, 2000, 454.

din, emirlerin emiri Aybek Sultan tarafından -Allah destekçilerinden razı olsun- fethedilmiştir. Her birinde 2.000.000 Dehlival harcanan 27 tapınağın malzemeleri (bu caminin inşaatında) kullanılmıştır. Yüce Allah, iyi inşaatçının imanı için dua edene merhamet etsin” şeklinde yazmaktadır. Ayrıca yapı üzerinde yer alan kitabelerin bazı yerleri zamanla deforme olmuş bazı yerleri kaybolmuş geri kalan kısmı da kitabe okumayı bilmeyen (Arapça bilmediği düşünülen) restoratörler tarafından aslına uygun şekilde yerleştirilmediği için kitabelerin okunabilen kısmı sınırlıdır. Caminin üzerinde yer alan ve okunabilen kitabelere bakıldığında ise doğu kapısının iç lentosunda: Âl-i İmrân Sûresi’nin 91. ve 92. ayetleri ile doğu kapısının kemerinde: “Bu camii Kutbüddin Aybek tarafından inşa edilmiştir. Yüce Allah, iyi inşaatçının imanı için dua edene merhamet etsin”, kuzey kapısının kemerinde: Yûnus Sûresi’nin 26. ve 92. ayetleri ile “1197 yılının aylarında bu inşaat ulu şanlı Sultan muizü’ d-dünya ve’ d-din Muhammed İbn Sam’ın yüce emriyle sürdürülmekte idi”, güneydeki büyük revakın orta kemerini çevreleyen yazıtlı bordürün alt kısmında: “... tarih 594 yılının Zilkade ayının 20’si” (m. 1199) ve İltutmış’ın eklettiği büyük revak duvarının güney kemerinin doğu yüzünde : “... 627 yılının aylarında (m.1229) ...Hizmetçi Fadl bin Abi Al Maali’nin atanmasında (mütevellilik)... ” yazmaktadır (Görsel: 15-16).

Görsel: 15-16 Kuvvetü’l-İslâm Camii Süsleme Detayları (Özler Kaya, 2023)

Kuvvetü’l-İslâm Camii dikdörtgen plana sahip, çok sayıda devşirme sütun ve ayaklarla çevrili geniş bir avludan oluşmaktadır. Caminin dikdörtgen avlusu; dış ölçüleri doğudan batıya 64 m., kuzeyden güneye 46 m., iç ölçüleri de takriben 43x43 metredir.²⁴ Kutbüddin Aybek; camiye önce bir maksure ile kible duvarı boyunca uzanan bir revak ve daha sonra batı eyvanını yaptırmıştır. Avluya bakan yüzdeki sarı ve kırmızı kumtaşından yapılmış beş adet sivri kemerli revak bölümü, her iki tarafında iki küçük olan bir büyük merkezi yüksek kemerden oluşmaktadır. Revak duvarı; 2.4-3 metre kalınlığında, ortasında bulunan sivri kemer 6.70 m. genişliğinde, 16.15 m. yüksekliğinde, kible duvarı boyunca sivri kemerli revak alanı 45.72 m. uzunluğundadır. İlk başta revaklarda bu tarz 270 ayak vardır ve 3150 m²’lik bir alanı kapsamaktadır. Batı tarafında bulunan harim kısmı, şimdi harabe halde olup yalnız yirmi iki adet devşirme sütun ayakta kalmıştır.²⁵ Hipostil

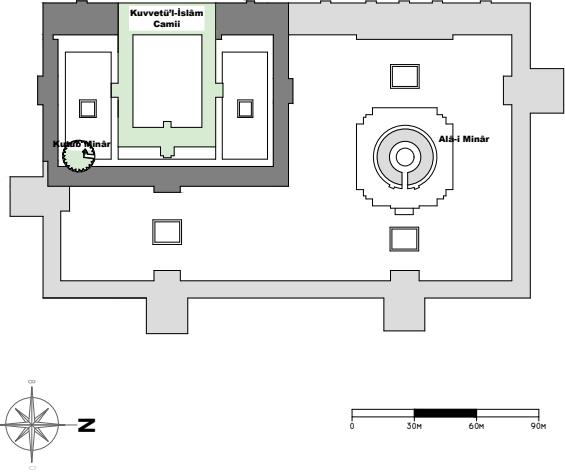
²⁴ Yetkin, 1965, 332.

²⁵ Yetkin, 1965, 332.

Görsel: 17

Kuvvetü'l-İslâm Camii Planı
(Özler Kaya, 2024)

mekân 1210 ve 1295 yıllarında büyütülerek 3 hektarlık, 230 metreye 140 metrelik bir alana ulaşmıştır. Art arda yapılan büyütme çalışmaları neticesinde zamanla Hindistan'ın en geniş harime sahip camisi haline gelmiştir²⁶ (Görsel: 17).

Kırmızı kumtaşı ve yıkılmış tapınakların harabelerinden alınan malzemelerin yeniden kullanılması yapıya melez bir üslup kazandırmıştır.²⁷ Orijinal caminin yapılışı ile ilgili olarak mevcut kalıntılar, caminin yıkılmış bir Hindu tapınağının bulunduğu yerde yapılmasının yanı sıra, kaide seviyesine kadar bu yapının belirli bir bölümünü de bünyesinde barındırdığını göstermektedir. Hatta tapınak kaidesinin boyutu, kuzey ve güney kapılarının batısındaki cami alanının yarısı ile örtüşmektedir²⁸ (Görsel: 18-19).

Günümüzde çok az bölümü ayakta kalan caminin taş oyma ile oluşturulan bitkisel motiflerin ağırlıkta olduğu süslemelerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetlere de yer verilmiştir. Cami sonradan eklenen kitabeler ve ortadaki daha geniş ve yüksek olarak üç sivri kemerle bir cephe eklenerek tamamıyla Selçuklu mimarisine bağlanmıştır.²⁹ Cephe, oyma tekniği ile dikey yazı kuşakları ve stilize bitkisel motiflerle doğal olarak büyüyen sarmaşıkla zengin bir şekilde süslenmiştir. Arapça harflerle yazılmış Kur'ân-ı Kerim'den ayetler, tipik olarak İslâm dünyasındaki mescitlerin cephesini süslerken, arabesk formların görünümü oldukça sıra dışıdır. Genellikle Gurlular'ın İran'daki anavatanlarında bulunan daha düzleştirilmiş, soyutlanmış desenlerin yerine geçen bu natüralist formların izleri, yerli tarzda çalışmaya devam eden Hintli duvar ustalarına kadar uzanabilir (Görsel: 20-23). Camide insan ve hayvan figürleri ile süslenmiş tapınak sütunlarının büyük bir kısmı korunmuştur. Bazı duvar yüzeylerinde lotus motifleriyle birlikte Vişnu ve Budha'nın heykelleri hala görülebilmektedir. Tapınakların kabartmalarındaki Hindu motifleri ve özellikle figüratif formlar, cami ve avlusunu oluşturan revaklarda arka yüzeye gelecek şekilde düzenlenmiştir (Görsel: 24-26).

26 Page, 1998.

27 Stierlin, 2015, 62.

28 Page, 1998, 7.

29 Aslanapa, 2019, 57.

Görsel: 18-19 Kuvvetü'l-İslâm Camii Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 20-23 Kuvvetü'l-İslâm Camii Süsleme Detayları (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 24-26 Kuvvetü'l-İslâm Camii Figürlü Kabartmalar, Buda ve Vişnu Heykelleri (Özler Kaya, 2023)

1.3. Kutub Minâr

Delhi şehrinin simgesi haline gelen, külliye adını veren ve külliyeenin en önemli yapısını teşkil eden Kutub Minâr’ın inşasına 1199 yılında başlanmış ve Kutub Minâr bugünkü durumuna 1368 yılında ulaşmıştır. Hint-İslâm mimarisinin şaheserlerinden biri olup dünyanın en yüksek (72,59 m.) ve en güzel minaresi kabul edilir.³⁰ Kutub Minâr’ın 1199’da inşa edilmeye başlanmasından İskender Lûdî dönemindeki 1503 tarihli onarımına kadar geçen süreç, üzerinde yer alan kitabelerden öğrenilmektedir. Kutub Minâr’ın üzerinde yer alan kitabeleri şu şekildedir:

Birinci kat en alt kuşak; bu kuşaktaki yazıtların düzeni, okuma yazma bilme-yen bir restoratör tarafından keyfi bir şekilde değiştirilerek bozulmuştur. Restore eden kişi, levhaların hepsini rastgele bir biçimde değiştirmiştir³¹. Yazıt, büyük ölçüde Kur’ân-ı Kerîm’den ayetlerden oluşmaktadır. Tarihi önemdeki okunabilen tek ifade şu şekilde baş-lamaktadır: “Yüce, şanlı, başkomutan, büyük emir”. Bu ünvanlar, görünüşe göre Kut-büddin Aybek’e atfedilmektedir, ancak adı hiçbir yerde görünmemektedir³² (Görsel: 27).

Birinci kat ikinci kuşakta; Haşr Sûresi ile Ebu’l-Muzaffer Muhammed İbn Sam’a yapılan övgü ve dualar yer almaktadır (Görsel: 28). Birinci kat üçüncü kuşakta; Fetih Sûresi’nin 1-6 ayetleri yazmaktadır (Görsel: 29). Birinci kat dördüncü kuşakta; Ebu’l-Muzaffer Muhammed İbn Sam’a yapılan sitayiş ve dua sözleri yer almaktadır (Görsel: 30). Birinci kat beşinci kuşakta; Haşr Sûresi’nin 22. ve 23. ayetleri ve Allah’ın sıfatları yazılıdır (Görsel: 31). Birinci kat altıncı kuşakta; Bakara Sûresi’nin 255-260 ayetleri yazılıdır (Görsel: 32). Birinci kat giriş açıklığının üzerinde; mescit inşa etmenin faziletine dair bir hadise atıf, İskender Lûdî’ye övgü ve dualar ve İskender Lûdî döneminde Hanzade Feth Han’ın gözetiminde h. 909/23 Eylül 1503 tarihinde onarım yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (Görsel: 33). İkinci kat alt kuşakta; Sultan Şemseddin İltutmuş’a övgüler sıralanmış olup dua ile biten sözler bulunmaktadır (Görsel: 34). İkinci kat üst kuşakta; İbrahim Sûresi’nin 29-30. ayetleri; Cum’a Sûresi’nin 9-10. ayetleri ve ikinci kat girişte; yapının Sultan İltutmuş’ın emriyle tamamlandığı yazmaktadır (Görsel: 35). Üçüncü kat yazı kuşağında; Sultan Şemseddin İltutmuş övgü ve dualarla anıldıktan sonra buranın Muhammed Emir Kuh’un gözetiminde tamamlandığından bahsedilmektedir (Görsel: 36). Dördüncü katta; bu yapının Süleyman Krallığının vârisi Şemseddin İltutmuş döneminde onun emriyle inşa edildiği yazmaktadır (Görsel: 37). Beşinci kat; yıldırım düşmesi sonucu hasar gören bu kısmın h. 770 (m. 1369) yılında Firûz Şah’ın emriyle onarıldığı belirtilip ona yapılan övgü ve dua cümleleri ile yazının bitirildiği anlaşılmaktadır.

30 Beksaç, 2002, 500.

31 Sayyid Ahmad Khan, 1847, 203.

32 Page, 1998, 7.

Görsel: 27 Birinci Kat, En Alt Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 28 Birinci Kat, İkinci Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 29 Birinci Kat, Üçüncü Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 30 Birinci Kat, Dördüncü Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 31 Birinci Kat, Beşinci Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 32 Birinci Kat, Altıncı Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 33
Birinci Kat, Giriş Kapısı
(Özler Kaya, 2016)

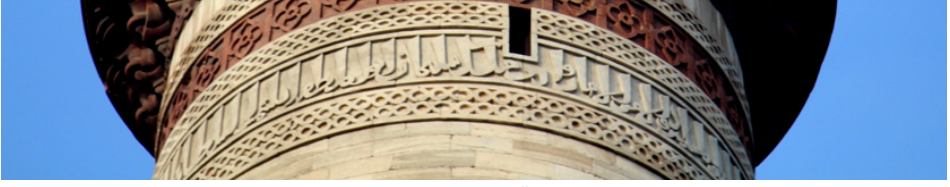
Görsel: 34 İkinci Kat, Alt Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 35 İkinci Kat, Üst Kuşak (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 36 Üçüncü Kat (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 37 Dördüncü Kat (Özler Kaya, 2023)

Bu bilgilere göre; Kutub Minâr'ın yapımına, ilk Delhi sultanı Kutbüddin Aybek'in meliklik döneminde Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin 50 m kadar güneyinde 1193'te başlanmış ve sağlığında yalnız birinci katı bitirilebilmiştir. Minare daha sonra damadı ve halefi Şemseddin İltutmış tarafından 1220 yılına kadar üç kat daha yükselmiştir. Minare, İltutmış'ın 1225'te camiye yaptırdığı ilâveler sırasında güney dış avlusunun güneybatı köşesinde kalmıştır.³³ Sultan İltutmış tarafından dört kat halinde tamamlatılan yapı Firûz Şah Tuğluk zamanında yıldırım düşmesi sonucu hasar görmüş ve 1368'de yapılan onarım sırasında yıldırımın yıktığı dördüncü katla birlikte bir kat daha eklenerek beş katlı hale getirilmiştir.³⁴ Minarenin son katına bir kubbe daha eklenmiştir. Minareye, Bâbürlü hanedanlığının yerleşmesinden çok önce, 1381-1517 yılları arasında Tuğluklular ve Lûdî Hanedanlıkları dönemleri arasında önemli restorasyon girişimleri yapılmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise restorasyon girişimleri devam ettirilmiş özellikle 1803 yılında Kutub Minâr'ın, yaşanan güçlü bir deprem sonrasında üst katı çökmüş ve Firuz Şah Tuğluk'un yaptırmış olduğu minarenin kubbesi onarılamaz derecede hasar görmüştür. 1829 yılına Binbaşı Smith tarafından yaptırılan restorasyonlar tamamlanmış ve Kutub Minâr'da bazı önemli üslup değişiklikleri yapılmıştır. Hint-İslâm tasarımına sahip Firuz Şah Tuğluk'un yaptırmış olduğu kubbe, Bengali-Hindu tasarımından esinlenen çatı tarzı bir kubbeye değiştirilmiştir. Ancak 1848'e gelindiğinde Hindistan Genel Valisi Viscount Hardinge, Kutub Minâr'ın tasarımları ile uyumlayan eğreti duran Smith'in kubbesini kaldırarak onu Kutub Minâr'ın doğusuna, bugün hala ayakta olan ve "Smith'in Çılgınlığı" olarak bilinen yere yerleştirilmiştir³⁵ (Görsel: 38-40).

Kutub Minâr'ın yüksekliği 72,59 metredir. Aşağıdan yukarı doğru daralmaktadır. Minarenin birinci bölümünde; atlamalı olarak yerleştirilmiş yarı dairesel ve sivri köşeli dilimler, ikinci bölümünde dairesel dilimler, üçüncü bölümünde ise sivri köşeli dilimler dikkati çekmektedir. Dördüncü bölümü dairesel formda düz bırakılmışken; beşinci bölüm dairesel dilimlidir. Kutub Minâr'ın gövdesinin çapı tabanda 14,42 metre, tepede 2,75 metredir. Minarenin içinde tepeye çıkan 379 basamaktan oluşan sarmal merdiven vardır. Türkistan'daki benzerleri gibi müstakil bir yapı halinde ortaya konulan Kutub Minâr'ın gittikçe daralan beş katlı bir gövdesinin ilk üç katı kırmızı kumtaşından, dördüncü ve beşinci katları kırmızı kumtaşı ile birlikte daha çok beyaz mermerdendir; her katın

33 Beksaç, 2002, 500.

34 Beksaç, 2002, 500.

35 Page ve Sharma, 2002, 52.

Görsel: 38-40 Kutub Minâr Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

arasında mukarnaslar ve yazı kuşaklarıyla bezenmiş dört şerefe bulunur. Çok kalın bir gövde halinde yukarı doğru incelen beş katlı ve dört şerefeli minare, altta bir yuvarlak, bir keskin, birinci katta yuvarlak ikinci katta keskin kenarlı olarak değişik iri yivlerle çevrilidir. Beş katın her biri çap ve yükseklik bakımından küçülerek devam eder. Minarenin gövdesi, kitabe ve süsleme kuşakları ile zenginleştirilmiştir.³⁶ Derin mukarnaslı şerefe bölümleri geometrik örgülerden, petek gözlerden oluşan süslerini, kufi yazı kuşakları çevirmekte, yüksek kabartma daireleri bitkisel ve geometrik şekiller doldurmaktadır. Minare; Selçuklu, Gurlu ve Gazneli mimarisinin izlerini taşır. Bu minarenin en yakın örneği; Afganistan'daki Cam mevkiinde XII. yüzyıla tarihlenen bir camiye ait olduğu düşünülen Cam Minâr'dır. Türkistan'da başlayan bu tür minare mimarisinin en gelişmiş örneği sayılan Kutub Minâr bilhassa Gurî minareleriyle yakın bir ilişki içindedir. Bunda minarenin bânisi Kutbüddin Aybek'in Gurlu Sultanı Muizzüddin Muhammed'in azatlısı olmasının da rolü büyüktür. XII. yüzyılda özellikle Karahanlılar tarafından yaptırılmış ilk örneklerle ortaya çıkan ve Gazneliler'le Gurlular tarafından geliştirilen daire planlı kalın ve yüksek minareler, batıdakilerden farklı bir düşünceyle daha çok zafer âbidesi şeklinde ele alınmıştır.³⁷ Kutub Minâr; tuğladan inşa edilen Karahanlılar'a ait Can Kurgan minaresi ile Gazne'de Sultan III. Mesud minaresinin, taşla yapılan ve daha zengin süslemelere sahip bir çeşit devamı olarak görülebilir³⁸. Yıkılmış olan son iki kat XIV. yüzyıl son yarısında, mermer olarak tamir edilmiştir.³⁹ Kutub Minâr Tac Mahal'in inşasına kadar Hindistan'ın en yüksek yapısı olmuştur (Görsel: 41-44).

36 Aslanapa, 2019, 57.

37 Beksaç, 2002, 499-500.

38 Asher, 2017, 42.

39 Aslanapa, 2019, 58.

Görsel: 41-42 Kutub Minâr Detay Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 43-44 Kutub Minâr Detay Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

1.4. Alâ-i Minâr

Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin güneybatısında devasa bir minare temeli durmaktadır. Yaklaşık 120 metre olarak planlanan, yapımı 1310'da Sultan Alaeddin Halacî tarafından başlatılan minare, Halacî'nin 1316'daki ölümüyle yarım kalmıştır.⁴⁰ Alâeddin Halacî, Kutub Minâr'ın iki misli büyük bir benzerini yaptırmayı amaçlamış fakat gerçekleştirememiştir. Minarenin yalnızca yaklaşık 25 m yüksekliğindeki birinci katı yapılabilmektedir. Seyyid Ahmed Han (1817-1898) Âsârü's-Sanâid'de Alâ-i Minâr'dan "mazana", "lath minar" ve "yarım kalan minare" şeklinde bahsetmektedir.⁴¹ Bu minarenin alt kısmı, tasarlanan ölçü hakkında yaklaşık bir değer vermektedir.⁴² Kutub Minâr, âbidevî karakteriyle Delhi sultanlarının Kuvvetü'l-İslâm Camii'ne duydukları ilginin yanı sıra dikkatlerini doğrudan kendi üzerine çekmiştir. Alâeddin Halacî'nin; cami bünyesinde kalan, ölçüleriyle Kutub Minâr'ı geçmesi amaçlanan ikinci bir minarenin yapımını başlatmış olması ve her ne kadar yalnızca alt kısmı bitirilmiş olsa da bu minarenin varlığı, âbidevî hususiyetleriyle aşılacak istenen Kutub Minâr'a duyulan ilgiyi göstermektedir⁴³, (Görsel: 45).

40 Stierlin, 2015, 64.

41 Sayyid Ahmad Khan, 1847, 203.

42 Aslanapa, 2019, 58.

43 Beksaç, 2002, 500.

Görsel: 45
Alâ-i Minâr
Genel Görünüşü
(Özler Kaya,
2016)

1.5. İltutmış Türbesi

İltutmış Türbesi; Kutub Külliyesi içerisinde, Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin kuzeybatı köşesinin hemen dışında, İltutmış'ın Kuvvetü'l-İslâm Camii'ne yaptırdığı eklemelerin hemen devamında yer almaktadır. Delhi Türk Sultanlığının üçüncü, gerçek anlamda ise kurucusu kabul edilen Türk asıllı hükümdarı İltutmış 1211-1236 yılları arasında hüküm sürmüştür, adı kaynaklarda İltemiş/İletmiş şeklinde geçmekle birlikte ilim aleminde İltutmış diye tanınmıştır.⁴⁴ Hindistan'da ilk İslâm türbesi İltutmış tarafından büyük oğlu Sultan Gari (Nasireddin Muhammed) için yaptırdığı Sultan Gari Türbesi'dir. 1236 yılında vefat eden Sultan İltutmış'ın türbesinin 1235/36 yılları arasında kızı Raziye Sultan tarafından inşa edilmiştir⁴⁵ (Görsel: 46-47).

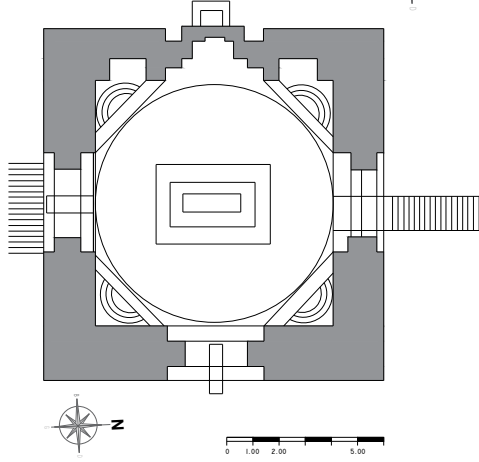

Görsel: 46-47 İltutmış Türbesi Dış Cephe Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

⁴⁴ Ansari, 2000, 158.

⁴⁵ Merçil, 2006, 338.

Görsel: 48
İltutmuş Türbesi Planı
(Özler Kaya, 2024)

Türbe; kare planlı olup, her bir kenarı 13x13 metre, orijinalinde üzeri tromplarla geçilen (sivri tromp kemerler; Hindistan’da ilk kez bu türbede uygulanmış, trompun Hintleştirilmiş bir versiyonudur), sekizgen kasnağa oturan 9 metre yüksekliğe sahip kubbe ile örtülü iken günümüze kubbesi ulaşamamıştır. Türbenin kuzey, doğu ve güney cephelerinde olmak üzere sivri kemer formunda üç girişi vardır. Mekke’ye bakan batı duvarında 3 adet dilimli mihrap nişi bulunmaktadır. İlk kez dilimli kemer burada kullanılmıştır⁴⁶. Ortadaki mihrap nişi daha geniş ve yüksek olup ayrıca beyaz mermerden yapılmışken, diğerleri kırmızı kumtaşındandır. Türbe, kırmızı kumtaşı, sang-i hara taşı ve mermerle inşa edilmiştir. Türbe, Kutub Külliyesindeki diğer yapılarda olduğu gibi devşirme malzeme kullanılmadan yeni malzemeden yani kırmızı kumtaşından inşa edilmiştir. Giriş ve dış cephenin bazı kısımları kuvarsit taşı ile kaplanmış. Kubbesi yıkılmış, kalıntılardan anlaşıldığı üzere kubbe ile örtülü türbenin günümüzde üstü açık olan merkezi odasında, zengin bir şekilde tezyin edilmiş beyaz mermer mezar sandukası bulunmaktadır. Kuzey girişinin hemen önünde yer alan basamaklar ise aşağıdaki asıl mezar odasına inmektedir (Görsel: 48, Plan).

Giriş ve dış cephenin bazı kısımları kuvarsit ile kaplanmış, kapılar derin oymalarla süslenmiştir; ancak mezarın asıl bezeme zenginliği iç mekanındadır. Duvar yüzeylerindeki stilize bitkisel motifler, hat süslemeler, arabeskler ve geometrik desenler özellikle batı duvarında yer alan mihrap nişinde ve her iki yanındaki diğer nişlerin yüzeyinde özenle oluşturulmuştur. Buradaki süslemeler İslâm mimarisindeki karakteristik süslemeler ile Hindu motiflerinin sentezini taşımaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’den ayetler içeren yazıtlar kufi, nesih ve tuğra hatla oluşturulmuştur. Bu ayetler doğu taç kapıda İsrâ Sûresi 1-4 ayetleri, Fetih Sûresi 1-5 ayetleri, kuzey taç kapıda Meâric Sûresi 27-34 ayetleri (ayrıca bu kısımda ayetlerin başına ve sonuna sureye ait olmayan, ayet olduğu da seçilemeyen farklı kelime-

46 Khan ve Bilal, 2020, 59.

Görsel: 49-51 İltutmış Türbesi İç Mekân ve Sandukası Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

lerden oluşan gelişigüzel taşlar yerleştirilmiştir), iç mekânda batı duvarı ortadaki mihrap nişinde kırmızı kumtaşı yazı kuşağında Âl-i İmrân Sûresi 144-147 ayetleri, beyaz mermer yazı bordüründe Tâhâ Sûresi 1-13 ayetleri, kavsarada “*Lâ İlâhe İllallâhül Melikül Hakkul Mübîn Muhammedün Rasulullahi Sadikul Vadil Emin*” ile Âl-i İmrân Sûresi 39. ayet yazmaktadır. Soldaki mihrap nişinin kavsara kısmında Âl-i İmrân Sûresi 26. ayet, mihrabın en dıştaki yazı bordüründe Besmele-i Şerif, Haşr Sûresi 22-23. ayetleri, Esmâü'l-Hüsna Er-Rahman-El-Kerim'e kadar ve sağ mihrapta dış yazı kuşağında Esmâü'l-Hüsna devam etmekte ve 99 ismin tamamı bu kısımda sonlanmaktadır. Yine ikin-

ci yazı kuşağında Âl-i İmrân Sûresi 185. ayet yer almaktadır. Sağ mihrabın kavsarasında Kelime-i Tevhid ve Bakara Sûresi 255. ayeti ile alt yazı kuşağında Rahman Sûresi 26-27. ayetler bulunmaktadır. Türbenin iç mekân güney duvarının kemer yüzeyinde üst yazı kuşağında Bakara Sûresi 285-286 ayetleri, kuzey duvarının kemer yüzeyinde üst yazı kuşağında Mü'minûn Sûresi'nin tamamı, türbenin sekizgen kubbe kasnağının yüzeyinde Mülk Sûresi 1-23 ayetleri ve İltutmış'ın sandukasında ise Vakıa Sûresi 10-27 ayetleri bulunmaktadır. Kırmızı kumtaşı oymalarında lotuslar ve Hindu motifleri (zincirlerdeki çanlar gibi) de bulunmaktadır (Görsel: 49-51). Hindistan'da Türk-Müslüman bir hükümdarın günümüze ulaşan ilk mezarı olması sebebiyle ayrıca önem taşıyan türbe, 1993 yılında UNESCO dünya mirası listesine alınmıştır.

1.6. Alâeddin Halacî Türbesi ve Medresesi

Alâeddin Halacî, külliyesinin güney ucuna Alâ-i Dervaza'yı, güneybatı ucuna da Alâeddin Halacî Medresesi'ni ekletmiştir. Alâeddin Halacî 1316'da vefat etmiş Kutub Külliyesi'nde toprağa verilmiştir. Onun adına halefleri tarafından medresesinin yanına türbesi inşa edilmiştir. Hindistan'da türbeyle birlikte medresenin inşası ilk kez burada ortaya çıkmıştır; bu durum Türk-İslâm mimarisinde yaygın olmakla birlikte yapı inşasında çalışan usta ve sanatçıların Türkistan geleneklerinden, Selçuklu sanatından ilham aldığını da göstermektedir. Günümüzde türbesinin ve medresesinin büyük bir kısmı harap durumdadır. Ayrıca ani ölümü üzerine tamamlanmamış Alâ-i Minâr da türbenin bulunduğu alanda külliyesinin güneybatısında yer almaktadır. Türbe kare planlıdır ve kubbesi İltutmuş Türbesi'nin üst örtüsünde olduğu gibi burada da çökmüştür. Ana mezar odasının tam ortasında moloz taşlarla örülmüş Alâeddin Halacî'ye ait bir mezar sandukası bulunmaktadır. Sandukanın baş ucu taşı dahi günümüzde yoktur. Üzerinde herhangi bir yazı ya da süsleme bulunmamaktadır. Türbenin her iki yanında dikdörtgen planlı, görünüşte daha küçük olan, muhtemelen Alâeddin Halacî'nin ailesinin mezarlarının bulunduğu odalar yer almaktadır (Görsel: 52-56).

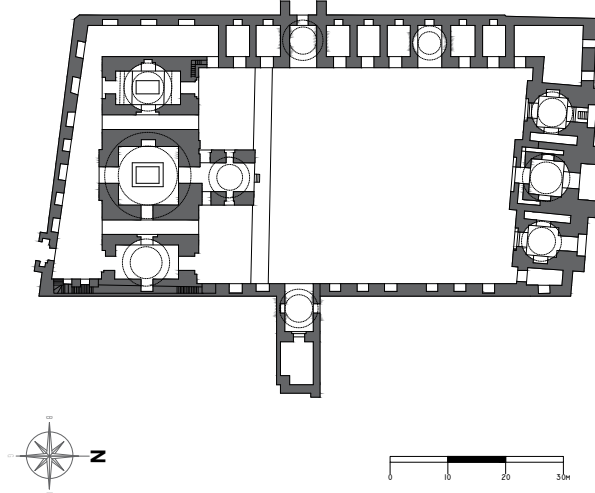
Görsel: 52-54 Alâeddin Halacî Türbesi Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 55-56
Alâeddin Halacî Türbesi
(Özler Kaya, 2023)

Medrese Alâeddin Halacî tarafından 1316'da yaptırılmıştır. Planı, köşesine sonradan eklenen türbeyle L biçiminde bir düzenlemeye sahiptir. Dikdörtgen planlıdır. Batı tarafında yedi küçük öğrenci hücre ve iki büyük kubbeli mekân (muhtemelen ana derhane ve mescit) yer alır. Pandantifler bindirme pandantiftir. Yapıya kuzeyde yer alan bindirme kemer şeklindeki kapıdan giriş sağlanmaktadır⁴⁷ (Görsel: 57-63).

47 Bekaş, 2021, 87.

Görsel: 57 Alâeddin Halacî Medresesi Planı
(Özler Kaya, 2024)

Görsel: 58-59 Alâeddin Halacî Medresesi Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

Görsel: 60-63 Alâeddin Halacî Medresesi Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2023)

2. Değerlendirme

Hint alt kıtasında küçük ölçekli yapılarla varlık göstermeye başlayan İslâm mimarisi, Hindistan’da ilk büyük çaplı denemesini Delhi Türk Sultanlığının kurucusu Kutbüddin Aybek dönemiyle birlikte, sultanın meşruiyetinin sağlanması ve İslâm’ın yerleşip yayılması için gerekli görülen Cuma Camii inşası ile başlatmıştır. Kuvvetü’l-İslâm Camisi Kuzey Hindistan’daki en eski camidir. Tarzı ve tasarımı Gazneli ve Gurlu çevresinde gelişen klasik İslâm mimarisi modeline dayanmaktadır. Yapının çoğu şu anda harap halde olsa da mevcut kalıntılar, tarihi açıdan önemli olan bu ibadethanenin geçmişteki ihtişamına dair ipuçları vermektedir.

Caminin inşasına, doğu kapısının iç lentosunda bulunan Arapça kitabelerden öğrenildiği üzere, yıkılmış Hindu tapınaklarından satın alınan malzemelerle 1193 yılında başlanmıştır. Burada dikkati çeken olgu; bahsedilen malzemelerin, ayakta olan tapınağın tahrip edilmesi sonucu ya da yağma gibi yollarla değil, yıkıldığı halde tapınaktan geriye kalan kullanılabilecek sağlam nitelikli yapı unsurlarının Kutbüddin Aybek tarafından bedeli mukabilinde satın alınmasıdır. Tapınakların mimari elemanlarından inşa edilen cami başlangıçta geleneksel Hint inşaat tekniklerini takip etmiş, ilk aşamasındaki yapı, direk ve lento sisteminde inşa edilmiştir. Bu durum İslâm mimarisinde inşa edilen camilerin çoğunda yaygın olarak bulunan kemerli veya tonozlu yapı sistemleriyle tezat oluşturmuştur. Kutbüddin Aybek’in tamamen Hindu ve Jainist tapınaklarından elde edilmiş unsurlardan inşa ettirdiği cami, ilk aşamada geleneksel bir görünümünden çok yeniden düzenlenmiş bir tapınağa benzemektedir. Daha sonra Türk-İranlı mimarlar ve hattatlar ile yerli taş ustalarının ortak çalışmaları sonucunda, ibadethanenin önüne ince işlenmiş kumtaşından büyük bir revak eklenmiştir. Böylece cami genel olarak Gurlu dönemi camilerinin yaygın bir formuna göre modellenmiştir. Genel olarak Büyük Selçuklu mimari tarzını takip eden Gurlu dönemi camilerinin, üç tarafı revaklarla çevrili merkezi bir açık avlusu olup, dördüncü tarafında ise ibadet mekânı vardır. Her iki tarafta merkezi bir giriş tonozlu veya kubbeli eyvan bulunması sebebiyle bu tür camilere eyvan tipi camiler de denilmektedir. Afganistan’da Leşker-i Bazar’da Gazneliler 998’de dört eyvanlı bir avlusu olan bir saray inşa etmişlerdir. Daha sonra İran’daki Büyük Selçuklu dönemi cami ve medreselerinde de bu plan şeması benimsenmiştir.⁴⁸ Bu Büyük Selçuklu dört eyvanlı planının varyasyonları bu cami ve sonrasında Hindistan’da Bâbürlüler döneminde de inşa edilmeye devam etmiştir.

Kutbüddin Aybek, İslâm’ın Hint yarımadasında kazandığı başarıları tebarüz ettirmek üzere, başkentine büyük bir cami yanında “zafer kulesi” işlevi de gören bir minare yaptırmıştır. Delhi’nin sembolü haline gelen Kutub Minâr’ın inşasına 1199 yılında başlanmış ve yapı bugünkü görünümüne 1368 yılında kavuşmuştur. Büyük bir külliye içerisinde yer alan Kutub Minâr, birkaç büyük tarihi eserle çevrilidir. Bu eserlerin yer aldığı alana ise “Kutub Külliyesi” adı verilir. Külliye adını veren minarenin başlangıçta özel bir adı yokken pek çok tarihçi, adını Hindistan’ın ilk Müslüman hükümdarı olan

48 Stierlin, 2015, 51.

Kutbüddin Aybek’ten aldığını, diğerleri adının 1235’te külliyeinin yakınına gömülen Çiştîyye Tarikatı şeyhi Bağdatlı Kutbüddin Bahtiyâr’dan dolayı İltutmış tarafından verildiğini savunmaktadır.⁴⁹ Onun halefi İltutmış zamanında Delhi Türk Sultanlığı gerçek anlamda bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Bu dönemde hızla artan Müslüman nüfus için daha büyük bir camiye gereksinim duyulmuş böylece yapı, Aybek’in halefi ve aynı zamanda damadı İltutmış tarafından iki katına çıkarılarak caminin önüne, süslemesi Aybek’in revak tasarımıından farklı olan yedi kemerli anıtsal bir revak inşa edilmiştir. İltutmış’ın revak eklemelerindeki motifler, Gurlu yapılarında görülenlerle yakından ilişkili olup, Kuzey Afganistan Bedgiz Bölgesi’nde, Kal’a-i Nev yakınlarında Şah-ı Meşhed Medresesi (XII. XIII. yüzyıllar)⁵⁰ ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Şah-ı Meşhed Medresesi’nin cephe süslemeleri Kuvvetü’l-İslâm Camisi’nin revak süslemelerinden daha soyut ve derin, düz bir kabartma şeklinde oyulmuş iken; Kuvvetü’l-İslâm Camisi revak süslemeleri geometrik desenler, stilize bitkisel motifler ve hat süslemelerden oluşan bol yüzey tezyinatına sahiptir. Taştan oyulmuş yüzeyin tamamında yoğun desen oluşturma eğilimi, Bâbürlü mimarisinin ilk aşamalarında yeniden ortaya çıkmaktadır.

İltutmış döneminde Hint alt kıtasının ilk anıtsal mezar yapıları da inşa edilmiştir. Biri büyük oğlu için Sultan Gari Türbesi, diğeri ise kendisi için Delhi’de inşa edilen türbedir. İltutmış’ın kare planlı mezarının içi, Kuvvetü’l-İslâm Camii’ndeki revak süslemelerine benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada daha önce hiçbir yayında ele alınmamış olan İltutmış Türbesi’nin üzerinde yer alan ayetlerin büyük bir kısmı okunmuştur. Hat süslemeler nesih, kufi ve tuğra hatla oluşturulmuştur. Türbenin hat süslemelerini Besmele-i Şerif, Haşr Süresi, Fetih Süresi, Âl-i İmrân Süresi, Tâhâ Süresi, Rahman Süresi, Bakara Süresi, Mülk Süresi, Meâric Süresi, Mü’minûn Süresi, Vakıa Süresi, Kelime-i Tevhid, “*Lâ İlâhe İllallâhül Melikül Hakkul Mübîn Muhammedün Rasûlullahi Sadikul Vadîl Emin*” ile Esmâü’l-Hüsna oluşturmuştur. Bu yazıtların temaları arasında Allah’ın birliği, inananların yükümlülükleri ve Allah’ın gücü yer almaktadır. Kutub Külliyesi Hindistan’da hat süslemelerin yoğun bir şekilde görüldüğü ilk yapı olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir. Kuvvetü’l-İslâm Camisi hat süslemelerinde; Âl-i İmrân Süresi, Yûnûs Süresi ve Kutub Minâr’da; Haşr Süresi, Fetih Süresi, Bakara Süresi, İbrahim Süresi, Cum’a Süresi ve bunların yanında hükümdarları öven methiyeler dualar bulunmaktadır. Her ikisi de Aybek döneminde inşa edilen Kuvvetü’l-İslâm Camisi ve onun minaresi Kutub Minâr’daki yazıtların temalarının yanında İltutmış’ın mezar yazıtlarına yeni bir tema daha eklenmiştir: Kıyamet gününde gerçek mümine ödül olarak verilecek ve orada ebedî olarak kalacakları sonsuz bir cennet... Böylece Hindistan’da mezar yapıları için cennet imgeleri geleneği başlamıştır. Bu ayetler Bâbürlüler döneminde de özellikle önemli hale gelmiştir.

İltutmış’ın 1235’teki ölümü ile başa geçen Alâeddin Halacî döneminde mimari yeniden önem kazanmıştır. Alâeddin Halacî, sembolik olarak en önemli anıta odaklanmış,

49 Tanci, 2022, 400.

50 Burckhardt, 2005, 74.

Kuvvetü'l-İslâm Camisi'ni orijinal boyutunu üç katına çıkaracak şekilde genişletmiştir. Kutub Külliyesi'ne Halacî döneminde eklenip geriye kalan kısımlar; tamamlanmamış devasa bir minare, sütunlu galeriler ve güneyde genellikle Alâ-i Dervaza olarak bilinen bir giriş kapısıdır. Bu kapıdaki kitabelerin çoğunda Alâeddin Halacî'yi öven yazılar ile İsrâ Sûresi, Âl-i İmrân ve Tevbe Sûresi bulunmaktadır. Anıtsal olmasa da kapı, Babürlülerin ilham kaynağı olarak gördüğü önemli bir yapıdır. Kapının planı İltutmış'ın türbe planına çok benzemekle birlikte süslemede büyük farklılıklar vardır. İltutmış Türbesi'nin dış cephesi sadeyken, Alâ-i Dervaza'nın hem dış cephesi hem de iç mekânı tamamen oyma taşlarla kaplıdır. Arapça harfler, stilize bitkisel motiflerle, geometrik desenler, arabeskler süslemeler İslâm Mimarisinin genel süsleme karakterini yansıtırken; lotus madalyonlar, zincirlerdeki çanlar ve tomurcuklu sarmaşıklar Hint motifleridir ve bu yapıda Hint-İslâm sentezinin erken uyarlamalarıdır. Bu süslemelerin hem yerli Hint geleneklerine hem de İslâmî kalıplara dayandığı görülmektedir. Ayrıca Alâ-i Dervaza'da Anadolu Selçuklularının mimari süslemelerinde görülen ve hat süsleme şeritleri için sıklıkla kullanılan uzun beyaz mermer kuşaklar, cephenin kırmızı kumtaşı zemininde etkili bir şekilde öne çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi olarak, Moğollardan kaçan usta ve sanatçılar tarafından Selçuklu sanat anlayışının ve tasarımının Hindistan'a getirilmiş olması gösterilebilir. İltutmış Asya'daki Moğol yükselişini kendisinin ve devletin lehine çevirerek Moğollardan kaçan emir, melik ve asilzade ile önemli sanatkarların devletin hizmetine girmesini sağlamıştır.⁵¹ Bu devirde, Hindistan'daki Müslüman mimarisi Selçuklu teknik ve üslubunun etkisi altında kalmıştır. Selçuklu deyimi Afganistan'dan Anadolu'ya uzanan tek bir kültür alanına ilişkin bir içerikle tanımlanmaktadır. Bu alan, Selçukluların politik egemenliğine girmemiş olsa bile, Gazneli bölgesini de kapsar. "Selçuklu Sanatı" terimi sadece İran coğrafyası çerçevesinde ya da Anadolu-Selçuklu deyiminin bugün anlaşıldığı içeriğiyle değil, Selçuklu döneminde Türk sülalelerin egemen olduğu Doğu Türkistan ve Kuzey Hindistan'dan Anadolu ve Doğu Akdeniz'e kadar uzanan bir coğrafi kapsamda ele alınmış ve bir kültür alanı bağlamında kullanılmıştır.⁵² Çok renkli taşlarla kaplı cepheler sonraki 200 yıl boyunca nadiren görülmekle birlikte XVI. yüzyılın başlarından itibaren daha sık kullanılmış olup; Alâ-i Dervaza'dan sonra Bâbürlüler döneminde Ekber Şah döneminin başlarında inşa edilen Ategeh Han Türbesi ve Fatihpur Sikri Camisi buna örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç

Hint-İslâm mimarisi ilk olarak Kutub Külliyesi'nde ortaya çıkmıştır. Külliye sadece Aybek'in ve devletinin hakimiyet sembolü değil aynı zamanda İslâmiyet'in Hindistan'daki ilk somut varlığı olarak da önem kesbetmiştir. Başta Kutub Minâr olmak üzere ayrı ayrı tüm yapıların inşasında kullanılan malzemeler, yapım teknikleri ve süsleme öğeleriyle birlikte Delhi Türk Sultanlığı; onlardan sonra Hindistan'da hakimiyet kuran Türklere, özellikle mimarının gelişimini Hindistan ve dünya tarihinde önemli bir

51 Cöhce, 2021, 229.

52 Kuban, 1999, 63.

düzeye ulaştıran Bâbürlülere örnek teşkil etmiştir. Seleflerinin izinde kuruluşlarından itibaren siyasi ve ekonomik olarak sürekli güçlenen Bâbürlüler mimariye de çok önem vererek bu güçlerini Türkistan coğrafyasının, Türk yaşam kültürünün ve Türk sanatının kaynaklarıyla beslemişler, dolayısıyla Hindistan’da XIX. yüzyıla kadar sürecek olan Türk egemenliğini perçinlemişlerdir. Bâbürlüler Timurlunun mirasçısı olarak Hindistan’da yurt edinirken diğer kültür çevreleri ve yerli kültürü de kullanmışlardır. Ancak tüm bunların yanında Bâbürlüler Hindistan’a ilk geldiklerinde kendilerine bu konuda örnek olarak Delhi Türk Sultanlığı ve o dönemden kalan eserler önemli bir yer tutmaktadır. Kutub Külliyesi ise Hindistan’ın ilk kompleks Türk-İslâm yapısı olmakla birlikte, Bâbürlülerin burada mimaride ulaştığı konum ve sanatta açtıkları çığırın en önemli öncülerinden, ilk kilometre taşlarından olmuştur.

Sonuç olarak Külliye, İslâm’ın öğretilerine uygun bir şekilde hem dini hayata hitap ederken hem de sosyal alanda gösterdiği etkinlikle, gayrimüslim efkarıumumiyesinin “yakıp yıkma/talan/yağma” gibi yanlış bir yerde konumlanan algılarını ortadan kaldırmış; İslâm’ın yaşatma, imar etme, üretme, güzelleştirme ve insana verdiği değer başta olmak üzere diğer ahlaki normlarını Türklerin eliyle Hindistan’da asırlar boyunca temsil etmiştir. Günümüzde ise farklı inanç ve milliyete sahip pek çok insanın ziyaretgâhı olarak bu misyonunu zihinlerde devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Alioğlu, M. A. (Ed.). (2021). Müslüman Türk Devletleri-II, İslâm Tarihi ve Medeniyeti, İstanbul: *Siyer Yayınları*.
- Ansari, A. S. (2000). İltutmuş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, 158-159), İstanbul: *TDV Yayınları*.
- Arseven, C. E. (1956). *Türk Sanatı Tarihi Menşeiinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Asher, C. B. (2017). Delhi's Qutb Complex: The Minar, Mosque and Mehrauli. Mumbai: Silver Point Press Pvt. Ltd.
- Aslanapa, O. (2019). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Beksaç, E. (2002). Kutub Minar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, 499-500) Ankara: *TDV Yayınları*.
- Beksaç, E. (Ekim 2021), Hindistan'a İslâm Hüviyeti Kazandıran Mimari Eserler, *Derin Tarih*, 19, 80-87.
- Brend, B. (1991). *Islamic Art*. London: British Museum Press.
- Burckhardt, T. (2005). *İslâm Sanatı Dil ve Anlam*. (T. Koç, Çev.) İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta, Tanci. (2022). İbn Battûta Seyahatnâmesi, (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Galib, M. ve Gömeç, S. Y. (2013). *Hindistan'da Türkler*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Khan S. N. ve Bilal M. A., (2020). The Architecture Plan of Qutb Complex (Delhi) and its Decoration Analysis, *Perennial Journal of History (PJH)*, 1 (1), 49-68.
- Kortel, S. H. (2006). Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuban, D. (1999). *Divriği Mucizesi Selçuklular Çağında İslâm Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Macun, İ. (1990), Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXIII (1-2), 347-359. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152984>
- Markus H. ve Delius P. (Ed.). (2000). *Islam Art and Architecture*, Fransa: *Könemann*.

- Merçil, E. (2006). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Michell, G. ve Zevrowski, M. (2008). *The New Cambridge History of India Architecture and Art of the Deccan Sultanates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Migeon, G. ve Toprak, B. (1943.). *İslâm Sanatları*. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından.
- Öztuna, Y. (1996). *İslâm Devletleri Devletler ve Hanedanlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Page, J.A. ve Sharma, Y.D., (2002). Qutb Minar&Adjoining Monuments, Mitra, S. (Ed.), Archaeological Survey of India: Good Earth Publications, Eicher Goodearth Limited.
- Page, J. A. (1998). *An Historical Memoir on the Qutb: Delhi*. Janpath New Delhi: Memoirs of the Archaeological Survey of India.
- Ramos, L.F., Casarin, F., Algeri, C., Lourenço, P. B. ve Modena, C. (2006). Investigation Techniques Carried out on the Qutb Minar, New Delhi India, Structural Analysis of Historical Constructions, 633-640, Erişim: 02.11.2024.
- Sayyed Ahmad Khan, (1847). *Asar-as-Sanadid*. **Book Source:** [Digital Library of India Item 2015.415809/https://ia801503.us.archive.org/2/items/in.ernet.dli.2015.415809/2015.415809.Asaar-UI-Sanadeed.pdf](https://ia801503.us.archive.org/2/items/in.ernet.dli.2015.415809/2015.415809.Asaar-UI-Sanadeed.pdf)
- Stierlin, H. (2015). *İmanın ve İktidarın Hizmetinde İslâm Mimarisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, H. H. (2018). Tarihsel Bir Panorama: Hint-Türk Tarihine Dair (Babürlüler Dönemine Kadar), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 119 (234), 127-142. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1511587>
- URL-1, (<https://ashish-dubey.com/portfolio/HintQutubMinar/index.html>, Erişim tarihi: 03.04.2024).
- URL-2, (<https://ashish-dubey.com/portfolio/HintQutubMinar/index.html>, Erişim tarihi: 03.04.2024).
- Yetkin, S. K. (1965). *İslâm Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Hakem Değerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.

Çıkar Çatışması: Yazar bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek beyanı yapmamıştır.

İntihal ve Diğer Etik Beyanlar: İntihal taraması *iThenticate* yazılımıyla yapılmış ve benzerlik oranı, derginin üst sınırı olan %15’in altında çıkmıştır. Yazar, makalede, kaynak gösterilenler dışındaki görsellerin kendisine ait olduğunu belirtmiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Plagiarism & Other Ethical Statements: Plagiarism detection was conducted using the *iThenticate* software and the similarity ratio was detected below the journal’s upper limit of 15%. The author has stated that the images, except for those whose sources are shown, belong to her.

Makaleler, ilk başvurudan yayın aşamasına değin, ön inceleme, hakem değerlendirme, editör ve İngilizce editörü inceleme süreçlerinde görülen ihtiyaçlara göre, gözden geçirme ve düzeltme yapabilmesi amacıyla yazara en az bir kere geri gönderilmekte ve yayın öncesinde de yazarın son durum onayı alınmaktadır. Yoğunluk ve personel sıkıntısı dolayısıyla dergi tarafından ayrıca nihai, detaylı bir redaksiyon işlemi yapılamamaktadır. Dilin kullanımı, imlâ ve redaksiyonla ilgili hususlar ve kullanılan görsellerin kalitesi yazarların sorumluluğundadır.

From the first submission to the publication stage, articles are returned to the author at least once for review and correction, depending on the needs encountered during the preliminary review, peer review, editor and English editor review processes. In addition, the author’s approval is obtained for the final version of the article in publication format before publication. Due to the density, and lack of personnel, no additional redaction (editing the writing/typing) is performed by the journal. The language usage, expressing style, spelling, typing and reduction matters and the quality of the images used are the responsibility of the authors.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 34, Sayı: 1, Nisan 2025 | Volume: 34, Issue: 1, April 2025

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Selami FEDAKAR ♦ Baş Editör (Editor in Chief): Dr. Ender ÖZBAY ♦ Editöryal Kurul (Editorial Board): Prof. Dr. Lale DOĞER, Prof. Dr. Semra DAŞCI, Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryâ - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

(İlgili sayının bilimsel hakemleri, tüm makaleleri içeren “Sayı Tam Dosyası”nda belirtilmiştir.)

(The scientific referees of the relevant issue are presented in the “Full Issue File” containing all articles.)

[İnternet Savfası \(Acık Erisim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
ACADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

